L'explotació del camp a l'època ibèrica al Nord-Est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGV a les comarques de Girona

SÍLVIA CALLAVÉ, DOLORS CODINA, MARIBEL FUERTES, JOAN LLINÀS, ESTÍBALIZ MONGUILÓ, ALBERT RONCERO, MARINA SÁNCHEZ, ANNA TARRÉS I MARTA ZABALA (JANUS, SL

1. Introducció

Al llarg dels anys 2007 i 2008 van començar les obres de construcció de la plataforma de nou trams successius del tren de gran velocitat a les comarques de Girona, entre Figueres (Alt Empordà) i Riudellots de la Selva (Selva). El control arqueològic d'aquestes obres fou adjudicat per les diverses empreses constructores a Janus SL, i encara a l'hora de tancar aquest article (setembre de 2009) es manté obert en alguns trams.

La llista dels nou trams, de nord a sud, amb els jaciments localitzats i els arqueòlegs que han fet els treballs, és la següent:

1. Borrassà-Figueres (Alt Empordà). Direcció del control: Sílvia Callavé i Olegas Usaciovas. Jaciments localitzats:

—Mas Veí (Vilafant) - bòvila contemporània. Direcció: Sílvia Callavé i Maribel Fuertes.

—Els Pins (Vilafant) - fossa de l'edat del bronze. Direcció: Elisenda Moix.

2. Pontós-Borrassà (Alt Empordà). Direcció del control: Ferran Díaz. Jaciments localitzats, tots d'època contemporània:

—Can Cortada (Borrassà). Direcció: Josep Frigola.

—Rec de la Font Vella (Garrigàs). Direcció: Elisenda Moix.

—Pou del Rec de la Font Vella (Garrigàs). Direcció: Elisenda Moix.

—La Rabassada (Garrigàs). Direcció: Elisenda Moix.

—Riera de Santa Anna (Pontós). Direcció: Isabel Muñoz.

3. Vilademuls-Pontós (Pla de l'Estany, Alt Empordà). Direcció del control: Sílvia Callavé i David Valldaura. Jaciments localitzats, tots en el municipi de Bàscara:

—Camp Gran (ferro I - ibèric). Direcció: Maribel Fuertes, Estíbaliz Monguiló.

—Camp d'en Pitu Porusia (bronze - ibèric). Direcció: Maribel Fuertes.

—Camp del Bosc (tardoromà). Direcció: Isabel Muñoz.

—Mas Costa (modern). Direcció: Maribel Fuertes.

—Molí del Mas Xibeca (modern). Direcció: Sílvia Callavé, Maribel Fuertes i Quim Grau.

—Rentador de can Xibeca (contemporani). Direcció: Maribel Fuertes.

4. Cornellà del Terri-Vilademuls (Pla de l'Estany). Direcció del control: Anna Tarrés. Jaciments localitzats:

—Camp del Pla de Sant Esteve (Vilademuls) - tardoibèric. Direcció: Dolors Codina.

—Pou del Pla de Sant Andreu (Cornellà del Terri) - contemporani. Direcció: Maribel Fuertes.

5. Sant Julià de Ramis - Cornellà del Terri (Gironès-Pla de l'Estany). Direcció del control: Albert Roncero. Jaciments localitzats, tots dos d'època ibèrica i en el municipi de Cornellà del Terri:

—Serra de Sant Andreu. Direcció: Joan Llinàs.

—Mas Vedruna. Direcció: Albert Roncero.

6. Girona - Sant Julià de Ramis (Gironès). Direcció del control: Albert Roncero, Isabel Muñoz i Karim Tarbai. Jaciments localitzats:

—Mas Boscosa (Sarrià de Ter): ibèric/contemporani. Direcció: Maribel Fuertes.

—Turó de la Bateria - sector Fontajau (Girona). Direcció: Eduard Clemente i Anna Tarrés.

7. Estació de Girona i túnels urbans. Direcció del control: Gerard Prados. Jaciments localitzats: cap.

8. Carrer Joan Torró-Rotonda Mas Gri (Girona). Direcció del control: Natàlia Colomeda i Rosa Amigo. Jaciments localitzats:

—Mas Xirgu (bronze/romà). Direcció: Natàlia Colomeda i Estíbaliz Monguiló.

—Mas Xirgu Nord (bronze/romà). Direcció: Dolors Codina.

9. Riudellots de la Selva (Selva) - Carrer Joan Torró (Girona, Gironès). Direcció del control: Marina Sànchez. Jaciments localitzats:

—Mas Xirgu Sud (Girona) - bronze/romà. Direcció: Maribel Fuertes.

—Pont de la Renfe (Girona) - contemporani. Direcció: Joan Llinàs.

—Camps de Mas Gri (Fornells de la Selva) – bronze - ferro I. Direcció: Marina Sànchez.

—Bosc de la Torre de Bac (Fornells de la Selva) - romà. Direcció: Marta Zabala.

—Camps d'en Nadal (Fornells de la Selva) - paleolític inferior-mitjà. Direcció: Isabel Muñoz, Miquel Rovira i Anna Tarrés.

—Pont d'en Rubau (Aiguaviva) - modern. Direcció: Jordi Merino.

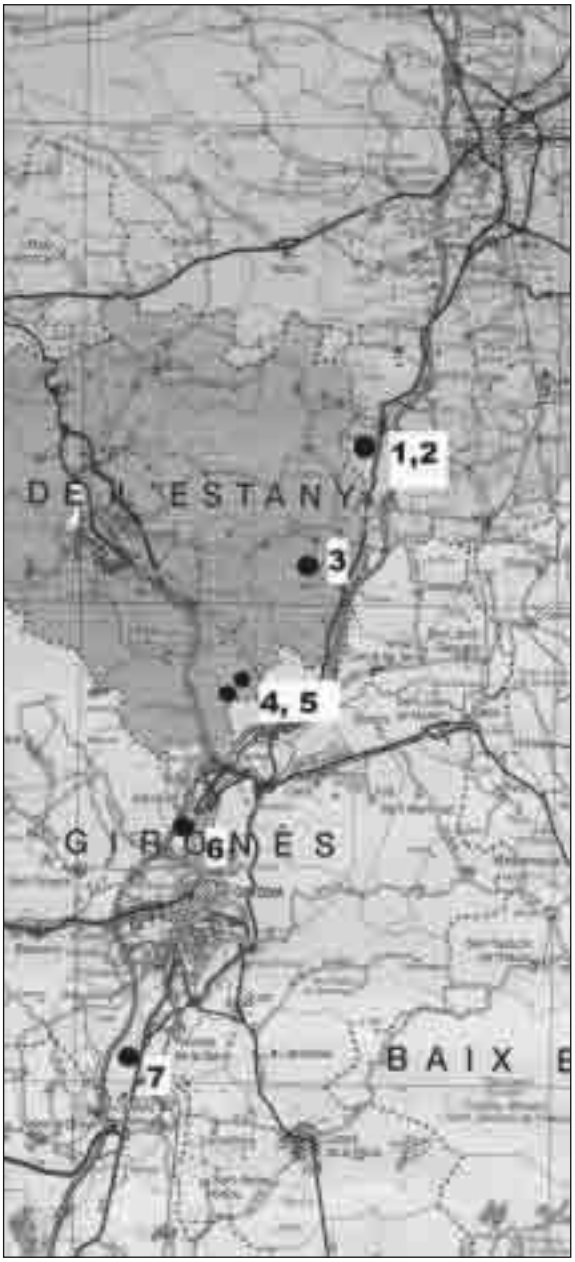

Figura 1. Situació dels jaciments ibèrics localitzats a la traça del TGV entre Figueres i Riudellots de la Selva. 1-Camp Gran, 2-Camp d'en Pitu Porusia, 3-Camp del Pla de Sant Esteve, 4-Serra de Sant Andreu, 5-Mas Vedruna, 6-Mas Boscosa, 7-Camp de l'Abadia

—Can Gelats (Aiguaviva) - neolític. Direcció: Anna Augé.

—Camp de l'Abadia (Aiguaviva) tardoibèric - romà altimperial. Direcció: Marta Zabala.

—Camps de Mas Figueres (Aiguaviva) - bronze. Direcció: Elisenda Moix.

Si exceptuem les estructures agrícoles d'època contemporània, la major part d'aquests jaciments constitueixen troballes molt interessants, independentment de la seva magnitud, característiques i estat de conservació. A banda del seu valor arqueològic intrínsec, cal tenir en compte que la immensa majoria d'aquests jaciments eren totalment desconeguts i, per tant, incrementen notablement el coneixement que fins ara teníem sobre la prehistòria i l'antiguitat a les planes de l'entorn de la ciutat de Girona i del sector meridional de la plana altempordanesa.

En aquest article destaquem els set jaciments que han proporcionat cronologies d'època ibèrica (Camp Gran, Camp d'en Pitu Porusia, Camp del Pla de Sant Esteve, Serra de Sant Andreu, Mas Vedruna, Mas Boscosa i Camp de l'Abadia; Fig. 1). Tot i desenvolupar-se en l'àmplia forquilla cronològica que abasta des de la primera edat del ferro fins al segle I dC, tots tenen en comú que es tracta de sitges o camps de sitges, la qual cosa ens permetrà extreure algunes conclusions generals entorn de l'aportació d'aquestes noves troballes al coneixement de l'extensió de l'explotació agrícola al nord-est de Catalunya en aquests períodes històrics.

2. EL CAMP GRAN I EL CAMP D'EN PITU PORUSIA (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ)

El Camp Gran i el Camp d'en Pitu Porusia (o Camp de la Càndia) es troben ubicats en dos camps contingus i, ateses llurs similituds tant físiques com cronològiques, amb pocs dubtes formen part d'un mateix jaciment, i per això els tractem conjuntament.

Tots dos foren localitzats la tardor de 2007 per Sílvia Callavé durant el seguiment dels moviments de terres fets per a la construcció de la plataforma del TGV al tram que discorre de Vilademuls a Pontós, entre el Pla de l'Estany i l'Alt Empordà. El Camp Gran va ser excavat entre el 18 de febrer i 20 de juny de 2008 sota la direcció primer de Maribel Fuertes i després d'Estíbaliz Monguiló, i el Camp d'en Pitu Porusia entre el 10 i el 18 de gener del mateix any sota la direcció de Maribel Fuertes.

L'indret on s'efectuaren les troballes és a poc menys d'un quilòmetre al sud-oest del nucli urbà de Bàscara (Alt Empordà), en un replà enlairat entre la riera Cassinyola a ponent i el rec d'en Llorenç a l'est, tots dos afluents del Fluvià, riu que discorre al nord i a tocar del poble. En aquesta zona no s'hi havia efectuat mai cap tipus de troballa arqueològica.

Al Camp Gran, situat a l'oest, prop de la riera Cassinyola, s'hi van excavar 5 rases, 107 petits retalls de planta rectangular i 106 fosses, totes retallades al subsòl, gran part de les quals corresponien a sitges. La zona d'intervenció es va dividir en quatre sectors a causa de la seva gran extensió (35.607 m^2): el sector 1 corresponia al camí construït per al pas de vehicles de l'obra; el sector 2 es trobava situat al sud del Camp Gran, al paratge conegut com els Camps d'en Xec; el sector 3 estava situat al centre del Camp Gran, i el sector 4 corresponia a la part nord del jaciment (Fig. 2 i 3).

Al sector 1 es van localitzar 3 estructures: dues de combustió i una de funció indeterminada, totes d'època ibèrica.

Al sector 2 es van documentar un total de 116 estructures, 107 de les quals corres-

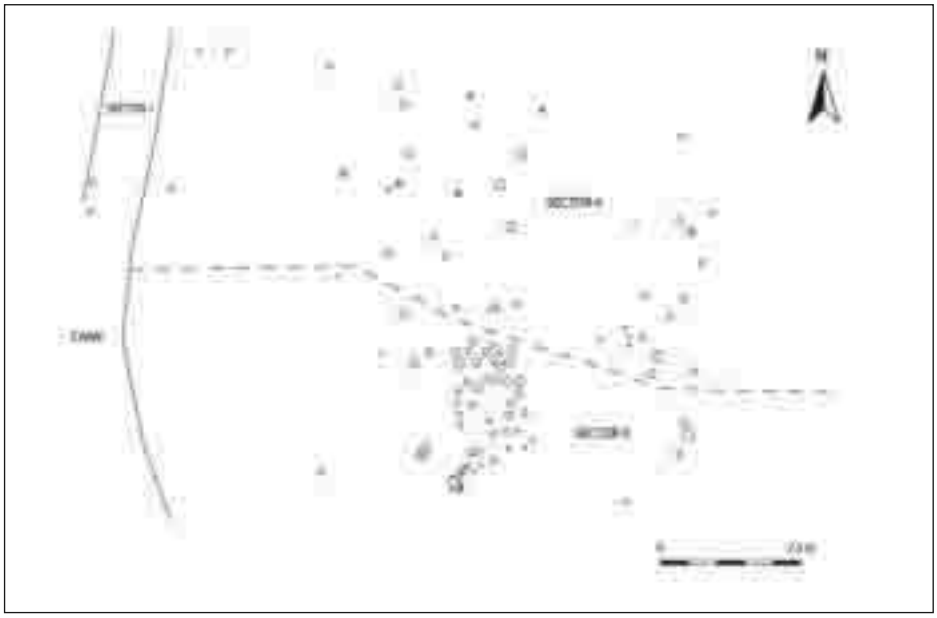

Figura 2. Planta del jaciment del Camp Gran

Figura 3. Vista general del Camp Gran

ponien a petits forats de planta rectangular de cronologia indeterminada, que segurament tenien a veure amb feines modernes de tipus agrícola, igual que 5 rases properes. Hi havia, també, dues sitges (una del ferro I i l'altra d'un període indeterminat) i, finalment, dues cubetes de funció indeterminada, una d'època ibèrica i l'altra, indeterminada.

Al sector 3 es van localitzar 52 estructures, 46 de les quals eren sitges (9 del ferro I, 27 d'època ibèrica, 1 tardoibèrica i 9 indeterminades). També hi havia una cubeta de combustió del ferro I, dues cubetes de funció i època indeterminades i 3 estructures indeterminades, una del ferro I, una altra d'època ibèrica i l'altra indeterminada.

Al sector 4, finalment, es van localitzar 46 estructures, 21 de les quals eren sitges (7 del ferro I, 7 d'època ibèrica, 1 tardoibèrica i 6 indeterminades). També hi havia un forat de pal d'època indeterminada, 14 cubetes de funció indeterminada (3 del ferro I, 2 d'època ibèrica i 9 indeterminades), i 10 estructures de cronologia i funció indeterminades.

Així doncs, s'observa que la majoria de les sitges es concentraven a la part central del jaciment i que a més, la major part corresponien a època ibèrica. Resumint, de les 69 sitges excavades, 34 van proporcionar material d'època ibèrica (segles VI-III aC), mentre que 17 eren del ferro I; 2, dels segles II-I aC, i 16, indeterminades. També del moment ibèric ple cal remarcar les dues estructures de combustió localitzades al sector 1.

El Camp d'en Pitu Porusia/Camp de la Càndia es trobava a tocar i a llevant del Camp Gran, a l'altra banda del camí veïnal que els separava. Les excavacions van documentar-hi un conjunt de 15 fosses i una gran rasa transversal que creuava el camp. La ubicació d'aquestes fosses dins la superfície del camp era aleatòria i es trobaven molt disperses.

Tal com passa amb les restes del Camp Gran, aquestes fosses foren obliterades en diferents moments: dues (fosses 4 i 8) pertanyien al període bronze final-ferro I, quatre més (fosses 2, 3, 9 i 17), de secció troncocònica, eren d'època ibèrica plena, i dues més (fosses 12 i 16), de secció cilíndrica, pertanyien als segles II-I aC. Les fosses restants no es van poder datar amb fiabilitat.

Ara com ara, les datacions precises de cadascuna d'aquestes 84 sitges resten a l'espera dels resultats dels estudis ceramològics que actualment s'estan fent. En tot cas, de manera general, cal remarcar que les estructures amb datació més antiga, de la primera edat del ferro, van proporcionar un conjunt força notable de peces fetes a mà, amb diferents formes (tant obertes com tancades) i unes tècniques decoratives variades (acanalats, pentinats, cordons amb digitacions...). Altrament, el material de les estructures d'època ibèrica plena fou en conjunt força més escàs.

3. EL CAMP DEL PLA DE SANT ESTEVE (VILADEMULS, PLA DE L'ESTANY)

El jaciment del Camp del Pla de Sant Esteve fou localitzat al novembre de 2007 en el tram de TGV entre Cornellà del Terri i Vilademuls, i excavat completament entre gener i abril de 2008. Estava situat al sud-est de la localitat de Sant Esteve de Guialbes, en el municipi de Vilademuls (Pla de l'Estany), en el vessant d'un turó molt suau. La singularitat topogràfica i geològica del terreny va fer dividir el jaciment en tres sectors: el sector 1 ocupava la part més alta del vessant, a la part més occidental de la traça; el sector 2 es localitzava a la part central del jaciment i quedava separat del sector 1 per

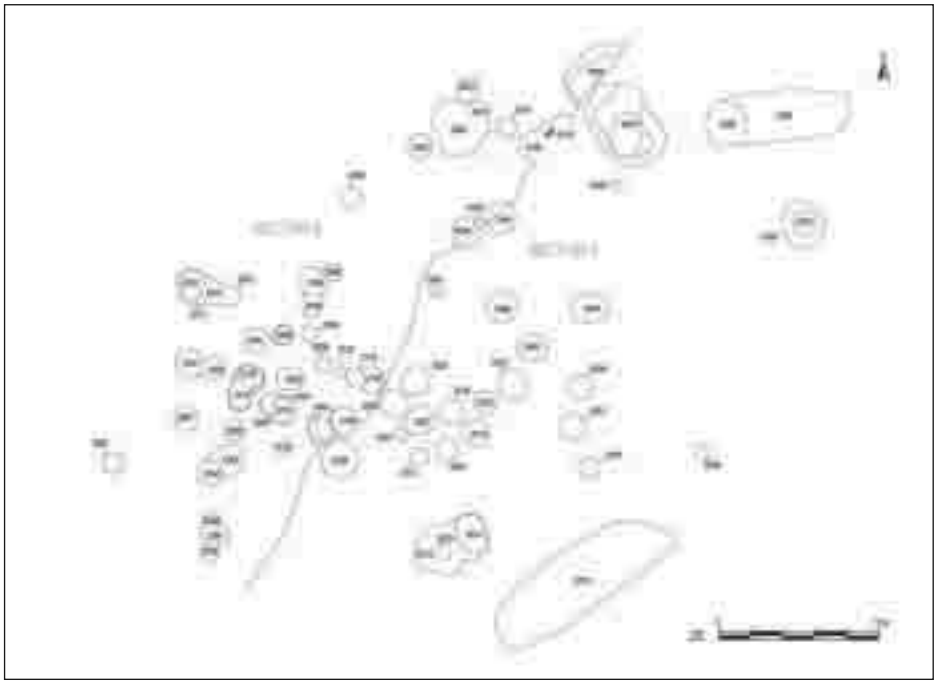

Figura 4. Planta del jaciment del Camp del Pla de Sant Esteve

una franja de subsòl de grans dimensions en la qual no es va localitzar cap resta, i el sector 3 ocupava la part inferior del pendent, separat del sector 2 per un tall transversal en el subsòl.

La intervenció arqueològica va permetre excavar una sèrie d'estructures retallades en el subsòl, a banda d'un nivell arqueològic de grans dimensions amb restes de material ceràmic que es localitzava íntegrament en el sector 1. En els sectors 2 i 3 s'hi van localitzar un total de 69 sitges, una estructura funerària i 7 retalls de grans dimensions (Fig. 4).

Pel que fa al sector 1, estava tot ocupat per un nivell arqueològic molt extens que, en superfície, presentava grans concentracions d'argila i terres cremades i ceràmica escampada. Mesurava uns 24 metres de llarg per 5 metres en la part més ampla i 1,75 metres en la part més estreta. La seva profunditat era variable i oscil·lava entre els 20 centímetres a la seva part més meridional i 70 a la part més septentrional. L'excavació d'aquest estrat no ens va donar cap indici sobre la seva funció, però sí que va ser interessant poder constatar que es perllongava per sota de la capa vegetal actual, fora de la traça del TGV. El material arqueològic que s'hi va recuperar, força escàs, va proporcionar una cronologia dels segles II-I aC, idèntica a la de les sitges.

1 Les restes de cendres i carbons es troben, actualment, en fase d'estudi.

El sector 2 estava situat a la part central del vessant i havia patit molt poc l'acció dels treballs agrícoles posteriors, de manera que les sitges i els retalls que s'hi van localitzar es trobaven en molt bon estat de conservació. Tipològicament, les sitges localitzades es corresponien perfectament amb la tipologia d'aquestes estructures d'època iberoromana: grans retalls en el subsòl, globulars o piriformes, amb el fons pla o còncau. Els nivells que les amortitzaven contenien gran quantitat de material ceràmic, així com moltes restes de fauna, cendres i carbons.[1]

Hem de destacar la trobada, al nord-est del sector, d'una sepultura (UE 2103), que retallava una estructura de forma més o menys rectangular, de grans dimensions (UE 2026). Es tractava d'una tomba de lloses que presentava dues pedres posades planes fent la funció de coberta i llosetes posades verticals pels laterals. Les seves dimensions eren de 82 cm de llarg per 32 cm d'ample i contenia les restes d'un individu infantil que, a hores d'ara, es troba en fase d'estudi. Remarquem la presència, al nivell dels coxals, d'una moneda de bronze que provenia de la Gàl·lia, exactament de la zona dels sèquans, habitants del sud de l'actual Lió, amb una cronologia de mitjan segle I aC (fig. 5).

El sector 3, situat a la part inferior del vessant, presentava tot un seguit de sitges molt alterades per l'efecte dels treballs agrícoles posteriors. Destaquem que les sitges estaven envoltades per grans retalls que tancaven aquest espai agrari i, igual que les sitges del sector 2, contenien gran quantitat de materials antròpics.

En conjunt, l'excavació de les sitges del Camp del Pla de Sant Esteve ens va permetre datar el seu moment d'amortització entre els segles II i I aC. En efecte, els mate-

Figura 5. Anvers i revers de la moneda gal·la trobada al Camp del Pla de Sant Esteve

rials ceràmics localitzats, encara pendents d'un estudi detallat, són els típics d'aquest moment: produccions locals, amb diverses formes de comuna oxidada i càlats (*kalathos*) pintats, àmfores ibèriques, itàliques, campaniana A, dolis.... Algun fragment d'àmfora tarraconesa constituiria el material més tardà localitzat en el jaciment.

El material metàl·lic, tot i que bastant escadusser, està molt ben representat. Es van recuperar restes d'eines agrícoles (podalls, aixades...), objectes d'ús personal (ganivets, navalles...) i armes (una punta de llança...). Pel que fa als bronzes, destaquem la presència de dues fíbules, molt malmeses, claus de cabota plana i agulles de cap, entre d'altres. Les troballes numismàtiques, en canvi, foren molt més escasses ja que tan sols es va localitzar un as emporità i la moneda sèquana abans esmentada. Remarquem, igualment, la presència en diverses sitges de molins, tant rotatoris (tant la part activa com la passiva), com de vaivé.

Pel que fa a la distribució espacial, les sitges apareixien agrupades, sense que hi hagués uns alineaments clars. Destaquem en tot cas que, mentre que en el sector 2 hi havia grups de fins a tres sitges que es retallaven entre si, en el sector 3, en canvi, tan sols vam trobar un cas en què dues sitges es retallaven.

Destaquem el fet que, per la part nord, nord-est i sud-est, les sitges estan envoltades per grans retalls, relacionats segurament amb tasques agrícoles posteriors i que sembla que clausuraven aquest espai.

4. Les sitges de la Serra de Sant Andreu, Mas Vedruna (Cornellà del Terri, Pla de l'Estany) i Mas Boscosa (Sarrià de Ter, Gironès)

El jaciment de la Serra de Sant Andreu es trobava situat al sud del terme municipal de Cornellà del Terri (Pla de l'Estany), dins de l'antic municipi de Sant Andreu del Terri, al marge d'un camí que discorria per la part alta del vessant nord de la vall del torrent de Marmanya, afluent del Terri, i en un punt afectat per les obres del TGV en el seu tram Sant Julià de Ramis - Cornellà del Terri. Es componia de dues sitges que ja havien estat afectades antigament per la construcció del camí i que es veien retallades al marge. La seva excavació arqueològica es va fer al mes de maig de 2008, sota la direcció de Joan Llinàs i Pol.

La primera sitja estava considerablement afectada pel propi camí i només se'n conservava, aproximadament, un 10-15 %. Excavada al terreny natural, el seu farcit va proporcionar un únic fragment de ceràmica comuna ibèrica.

La segona sitja es trobava a uns 4 m a l'est de la primera. Tot i que també estava afectada pel tall del camí, estava més ben conservada, donat que se'n van poder documentar unes tres quartes parts. L'escàs material arqueològic que va proporcionar era igualment d'època ibèrica, sense majors precisions.

Cal remarcar que, tot i la presència d'aquestes dues sitges, no en va aparèixer cap més durant el posterior rebaix del camp adjacent.

Pel que fa a la sitja de Mas Vedruna, fou localitzada la tardor de 2007 durant el control de les obres del mateix tram de TGV. Es trobava situada al vessant sud de la mateixa vall del torrent de Marmanya, prop del mas Vedruna, que va donar nom al jaciment, i la seva excavació arqueològica va tenir lloc a finals de novembre del mateix any, sota la direcció d'Albert Roncero.

Es tractava d'una sitja de forma globular, parets divergents i fons pla. Tenia una

Figura 6. La sitja del Mas Vedruna

planta rodona d'1,60 metres de diàmetre, 1,14 metres de fondària màxima, i una base completament plana de 0,5 metres de diàmetre. Es trobava seccionada en la seva major part, tant a la part superior com en un dels costats (Fig. 6).

Estava farcida per tres estrats. El superior (UE 1001), flonjo i argilós, contenia abundant material arqueològic. A continuació, hi havia un petit estrat de cendres d'entre 2 i 4 cm de potència (UE 1002) i, a sota, un estrat compacte (UE 1003), d'uns 50 cm i igualment força ric en material arqueològic.

La ceràmica apareguda, tot i ser abundant, era majoritàriament informe. No hi havia cap importació, ni entre les àmfores ni entre la vaixella de taula i de cuina, tota indígena. L'únic element destacable era una base d'escif (*skyphos*) en ceràmica reduïda, que va permetre acotar la datació d'aquest farcit entre els segles IV i III aC.

Finalment, la sitja de Mas Boscosa es trobava al sud del Pla de Sarrià, a l'extrem meridional del terme municipal de Sarrià de Ter (Gironès), en un indret proper al curs del Ter i a 1 quilòmetre al nord del nucli urbà de Girona.

Va ser localitzada a principis de 2009 arran dels rebaixos del tram del TGV entre Girona i Sant Julià de Ramis, durant la realització d'una rasa per a l'evacuació d'aigües. La seva excavació arqueològica, dirigida per Maribel Fuertes, es va fer durant el mes de març.

Excavada a les argiles naturals de la zona, la sitja presentava una planta circular d'1,50 metres de diàmetre, les seves parets eren lleugerament còncaves i la base plana. Afectada per l'excavació de la rasa, conservava 140 centímetres de profunditat. A l'interior s'hi documentaren tres nivells de farciment, i el material arqueològic que s'hi va recuperar, força abundant, va permetre'n una datació dels segles IV-III aC.

5. EL CAMP DE L'ABADIA (AIGUAVIVA, GIRONÈS)

El jaciment del Camp de l'Abadia és el de cronologies més recents, ja que es data entre els segles II aC i I dC, en època romana. Situat al sud-est del terme municipal d'Aiguaviva, a uns 100 metres al nord-est del mas de l'Abadia, fou descobert per Marina Sànchez entre el juny i el juliol del 2008 arran del control arqueològic de les obres del TGV entre Riudellots de la Selva i el carrer Joan Torró (Girona). L'excavació de les restes localitzades es va fer entre els mesos de juliol i setembre del mateix any, i va ser dirigida per Marta Zabala.

En el procés d'excavació es van documentar l'esmentat camp de sitges d'època romana i un forn baixmedieval, situat al sud del jaciment. En total, la part excavada ocupà una superfície de 2.760 m^2.

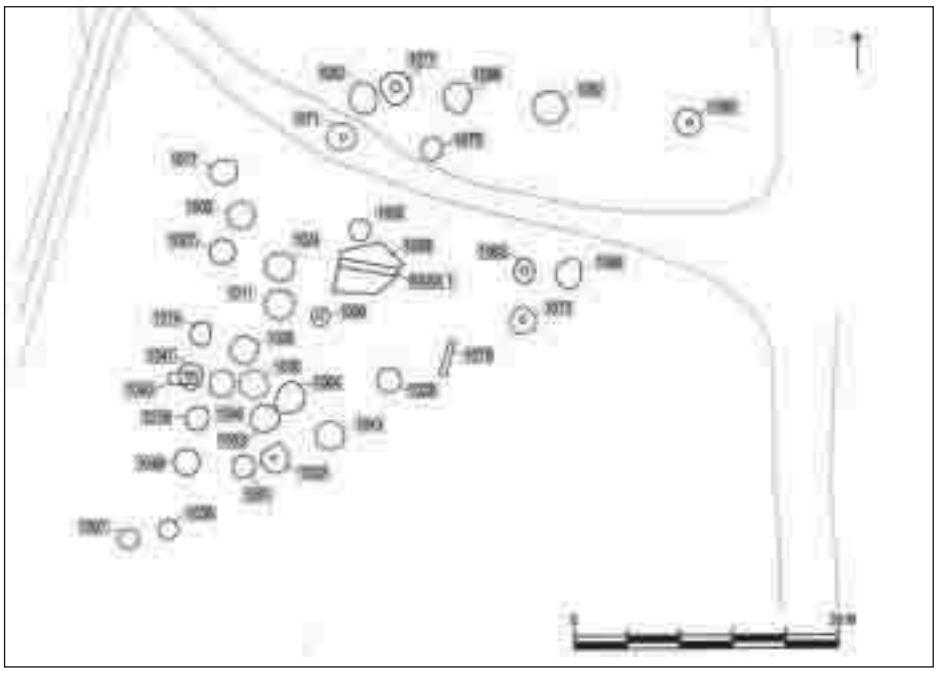

Figura 7. Planta del jaciment del Camp de l'Abadia

Figura 8. Vista general del Camp de l'Abadia, des del nord

El camp de sitges, al nord del jaciment i de 2.480 m^2, estava format per una agrupació de 33 sitges, totes de planta circular i amb un diàmetre que oscil·lava entre 1,35 metres i 2,50 metres (Fig. 7 i 8). Excavades en el terreny natural, tenien generalment una secció entre cilíndrica i globular i una fondària conservada d'entre 0,20 i 2 metres. Unes 6 sitges presentaven excavada al fons una petita cubeta circular, d'entre 10 i 25 centímetres de fondària, amb la funció de facilitar la recollida del gra i la neteja dels fons en el moment en què es buidava la sitja.

Com ja hem mencionat, les 33 sitges se situaven en un marc cronològic que podem allargar del segle II aC a l'I dC. L'estudi dels materials recuperats en els nivells de farciment ens permet donar una cronologia força precisa de 26 sitges del total de 33; la resta, ja sigui per l'escassetat de materials recuperats o per les datacions extenses que aporten les ceràmiques que s'hi van recuperar, les podem situar dins l'horitzó cronològic general esmentat, però no en un moment d'ús concret.

Les sitges datades ens mostren dos moments d'ús successius del jaciment, entre finals d'època ibèrica o romanorepublicana i l'època romana altimperial. Tenim una etapa antiga, situada entre la segona meitat del segle II aC i finals de l'I aC, de la qual en vam documentar un total de 16 sitges, la majoria de les quals estaven concentrades

a la meitat sud i de llevant del conjunt. En els nivells de farciment d'aquestes sitges s'hi va recuperar abundant ceràmica d'importació, on destacava la campaniana B i, de forma més minoritària, campaniana C (formes Lamboglia 1, 3, 5 i 7), així com alguns fragments de ceràmica de parets fines i de comuna itàlica. D'altra banda, hi havia una gran abundància d'àmfora, principalment itàlica (formes Dressel 1 A, B i C i Lamboglia 2), tot i que també es va recuperar, de forma molt escadussera, àmfora grecoitàlica, tripolitana, punicoebussitana i ibèrica.

Tot i això, la ceràmica més abundant era la vaixella de producció local —amb alguns fragments decorats amb pintura a l'òxid—, la reduïda de la costa catalana, imitacions locals de vaixella importada (campaniana B i C), les ceràmiques comunes i les de cuina. També s'hi van recuperar molins de pedra, tant de mà com del tipus rotatori, i molts elements metàl·lics, generalment de bronze i plom i amb una funció ornamental o de luxe: un possible braçalet, un colador, un mirall, dues nanses de vasos o petits calders i diverses monedes de bronze, tres grapes de plom i una agulla d'os (*acus crinalis* o *comatoria*). Finalment, cal esmentar la trobada de diversos fragments d'eines de ferro: podalls, ganivets, petites aixades i una gran abundància de claus.

De la segona fase d'ús vam documentar un total de 10 sitges, que se situarien a grans trets a la primera meitat o mitjan segle I dC, concentrades al terç nord-oest del camp. En els nivells de farciment d'aquestes sitges hi vam trobar abundant material constructiu (tègules i ímbrexs) i vaixella d'importació romana (terra sigil·lada itàlica, terra sigil·lada sudgàl·lica, ceràmica de parets fines i, de forma residual, algun fragment de campaniana B). També hi vam recuperar àmfora itàlica, tarraconesa (Pascual 1, Dressel 2-4), bètica (Dressel 7/11) i, com és habitual, una gran quantitat de ceràmica de producció local o regional, entre la qual hem de destacar algun fragment de ceràmica reduïda emporitana tardana, ceràmica de cuina i dolis. Cal destacar la total absència de ceràmiques africanes, la qual cosa ens ajuda a situar el moment final del jaciment poc després de mitjan segle I dC.

Com en les sitges de la fase precedent, hi vam recuperar diversos fragments de molins de pedra, principalment del tipus rotatori, tot i que el molí de mà també hi era present. L'utillatge agrícola de ferro (aixades, podalls, ganivets i claus) també era força abundant i, alhora, hi vam recuperar diversos elements de bronze d'ús quotidià: 4 monedes, 3 anelles, 2 espàtules (possiblement d'ús cosmètic) i una fíbula. Finalment, en aquesta darrera fase hi vam documentar la presència de vidre, força més escassa en la fase anterior, entre la qual destaca la base d'un lacrimatori i el fragment d'un petit envàs de vidre de color blau, potser un ungüentari o un altre lacrimatori.

6. CONCLUSIONS

La descoberta i excavació dels diferents jaciments que acabem de descriure ha contribuït a enriquir i a precisar una mica més el compendi de coneixements que actualment tenim sobre l'època ibèrica al nord-est de Catalunya. Cal remarcar en primer lloc que cap d'aquests jaciments era conegut abans del nostre seguiment, ni tan sols per troballes superficials, i que la seva localització i excavació s'ha degut exclusivament a l'atzar dels treballs de construcció de la línia fèrria. Així, la primera conclusió que n'extraiem és que podem pressuposar l'existència no gaire llunyana d'un nombre indeter-

minat d'altres jaciments afins dels quals ara com ara no en tenim cap dada perquè, precisament, no els ha afectat cap moviment de terres. La conseqüència òbvia de tot plegat, per tant, és que, tot i la important informació proporcionada per les nostres troballes, continuem sense poder elaborar (o reelaborar) amb un mínim de garanties el discurs sobre la gènesi, l'evolució i el final del món ibèric a l'Empordà, el Gironès i el Pla de la Selva, més enllà d'on l'han precisat els investigadors que ens han precedit. És evident que cal prospectar i excavar molt més.

Podem, això sí, inserir les noves troballes en el seu context històric i geogràfic adequat (tenint sempre present l'estat actual dels coneixements) i provar d'avaluar fins a quin punt incrementen el volum d'informació que ara com ara posseïm entorn de l'època ibèrica a la zona.

En primer lloc, pel que fa a les troballes del Camp Gran i del Camp d'en Pitu Porusia (Bàscara, Alt Empordà), cal remarcar que s'allarguen en conjunt des de finals de l'edat del bronze fins als inicis de la romanització. La vàlua principal d'aquests jaciments és que evidencien la continuïtat de l'explotació humana d'aquest sector de l'Empordà al llarg de pràcticament tot el I mil·lenni aC i que, si més no per als períodes més pròpiament ibèrics, molt probablement s'hi va deixar sentir la influència de l'assentament amb diferència més destacable de la zona, el Mas Castellar de Pontós, situat a tan sols 4 quilòmetres al nord-est, i amb una cronologia que, en general, s'estén entre finals del segle VII i les primeres dècades del segle II aC (Pons, 2002: 58).

En tot cas, hem de remarcar el fet —destacable— que les sitges més antigues localitzades en aquests jaciments pertanyen al bronze final i, sobretot, al primer ferro (i, per tant, són anteriors a Mas Castellar i a la fundació de l'Empòrion focea). Jaciments propers d'aquest moment els trobem a la N-II, km 752 (Pontós), on es localitzaren dues fosses del bronze final (Pons, 1984: 52; Pons, 2002: 168), i a l'Estany de Camallera, amb restes d'urnes cineràries de la primera edat del ferro (Pons, 1984: 41), sense oblidar una sitja del segle VII aC al mateix emplaçament de Mas Castellar (Pons, 2002: 168), la més antiga de les localitzades fins ara al jaciment. Gràcies a les troballes més antigues del Camp Gran i del Camp d'en Pitu Porusia, per tant, podem afirmar que ja als primers segles del primer mil·lenni també la zona de Bàscara es trobava ja en plena activitat.

Pel que fa al període ibèric ple, les nostres troballes no pertanyen a cap dels grups de camps de sitges fins ara documentats que s'han relacionat amb Mas Castellar, ja que a la dreta del Fluvià hi trobaríem tan sols l'anomenat "grup de Saus-Camallera" (Pons, 2002: 211-213), força allunyat de l'assentament ibèric i on hem de destacar-hi el jaciment, recentment excavat del Camp d'en Dalmau (Casas, Soler, 2008). Podem considerar, doncs, que les troballes del Camp Gran i del Camp d'en Pitu Porusia permetrien establir un nou grup de camps de sitges vinculat a Mas Castellar, que podríem anomenar, per seguir la nomenclatura en ús, "grup de Bàscara".

És remarcable, finalment, l'escassetat de sitges posteriors a l'any 200 aC (només 4 de segures entre els dos jaciments excavats per nosaltres), la qual cosa ens remet al fet que l'assentament rural de Mas Castellar s'abandona vers l'any 175 aC. D'aquesta manera, la localització d'un possible petit hàbitat de plana tardoibèric al Puig de la Perdiu (Nolla, Casas, 1984: 71), dins del mateix municipi de Bàscara i a uns 2 quilòmetres al sud-oest del Camp Gran, sembla que l'hauríem de situar ja en un nou marc històric, dins del qual sí que s'inseriria el següent camp de sitges que ens ocupa, el del Camp del Pla de Sant Esteve (Vilademuls, Pla de l'Estany).

A quasi 6 quilòmetres al sud-oest del Camp Gran, el Camp del Pla de Sant Esteve es troba en un sector d'indecisió geogràfica. Si bé estrictament la zona pertany ja a la conca hidrogràfica del Ter, les elevacions que la separen de l'àmbit del Fluvià no són encara gaire llunyanes. El jaciment és equidistant (a uns 10 quilòmetres en línia recta) entre Mas Castellar al nord i l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis al sud. A diferència del primer, tanmateix, que no depassa el primer terç del segle II aC, l'assentament de Sant Julià continua en ple funcionament fins entrat el segle I aC i, per tant, la seva relació amb el camp de sitges excavat per nosaltres esdevé ben probable. Tanmateix, no podem descartar que la ubicació geogràfica abans comentada permeti relacionar també el Camp del Pla de Sant Esteve amb alguns establiments empordanesos contemporanis propers, i més tenint en compte que per aquella zona hi passava el camí d'Hèracles, principal via de comunicació terrestre de l'època, i que tampoc era gaire lluny del Camí d'Empúries.

De fet, la zona mostra signes d'especial vitalitat durant el període ibèric tardà, que és quan el camp de sitges del Pla de Sant Esteve va funcionar. A banda de l'assentament rural de Pontós en la seva darrera fase d'ocupació, són remarcables les troballes de Fellines, en el veí municipi de Viladasens, on s'hi desenvolupà entre finals del segle III aC i principis del II aC un taller de ceràmica emporitana (Martín, 1981). També hi ha restes de petits assentaments tardoibèrics de plana una mica més a llevant, però prou ben comunicats amb el nostre assentament, a Saus-Camallera (Camp del Bosquet) i Viladamat (la Muntanyeta, l'Olivet d'en Pujol), ja prop d'Empúries (Nolla, Casas, 1984: 94-101; Casas, Soler, 2008: 215), sense oblidar algun camp de sitges, com el de la Carretera d'Orriols, a Llampaies (Nolla, Casas, 1984: 101-102). Tampoc és lluny, ans al contrari, el possible hàbitat del Puig de la Perdiu (Bàscara), comentat més amunt. La fi del funcionament del camp de sitges del Pla de Sant Esteve és en general contemporània amb l'abandó de tots aquests altres jaciments.

Les sitges de la Serra de Sant Andreu, Mas Vedruna i Mas Boscosa sembla que sí que cal relacionar-les més clarament amb l'entorn ampli del gran hàbitat ibèric de la zona: Sant Julià de Ramis. Aquest *oppidum*, situat en un indret estratègic, amb un bon control visual, dominant el congost del Ter i en una zona de pas obligat, sembla que fou el més gran de la zona al llarg de tot el període ibèric i, àdhuc, va ser promocionat en un primer moment arran de la conquesta romana. El seu abandó a principis del segle I aC s'ha posat en relació amb la fundació de la ciutat de Gerunda a l'entorn del 80-70 aC (Autors diversos, 2001).

Ara com ara, no es coneixen al voltant de l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis altres assentaments destacables, i sí alguns camps de sitges com Can Figa, la Bòbila de Can Rafael Ginesta (tots dos al terme de Cornellà del Terri), el Camp del Camí i, sobretot, el Bosc del Congost (al municipi de Sant Julià de Ramis). La majoria d'aquests jaciments van proporcionar materials d'època tardoibèrica (segle II - principis de l'I aC), encara que algunes de les sitges del Bosc del Congost es van poder datar en el període ibèric ple, als segles V-III aC (Nolla, Casas, 1984: 173-174; Alberch, Burch, 2002: 140).

Prop de Mas Boscosa cal remarcar, igualment, l'existència d'una necròpolis ibèrica al Pla de l'Horta (Sarrià de Ter), de la qual es recuperaren fins a 4 urnes d'incineració amb cronologies dels segles VI-V aC (Martín, 1994: 93-99). Aquest jaciment fou localitzat a menys d'un quilòmetre al nord de la nostra sitja i a uns tres quilòmetres al sud de la muntanya on s'alça l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis. Tot i que amb les degudes reserves, no podem, doncs, evitar de relacionar entre si tots tres jaciments.

Finalment, el jaciment del Camp de l'Abadia (Aiguaviva) té unes característiques pròpies i ben diferents. D'una banda, la seva situació geogràfica, al sud de la ciutat de Girona i al sector nord de la plana de la Selva, i, de l'altra, la seva cronologia tan tardana (segles I aC i I dC, principalment) li confereixen un entorn històric sensiblement diferent del que fins ara hem analitzat.

Difícilment podem lligar l'existència d'aquest jaciment a un *oppidum* més o menys proper com els que podríem trobar a la Creueta (Quart), al Puig de Can Cendra (Bescanó) o al Puig del Castell (Cassà de la Selva), sinó que, tant per ubicació física com per cronologia, més aviat sembla que l'hauríem de relacionar amb algun assentament agrícola que ara com ara desconeixem. El mateix passa amb camps de sitges pròxims, com Can Serra (Vilobí d'Onyar) o la Carretera d'Aiguaviva (Vilobí d'Onyar - Riudellots de la Selva), clarament més antics (Ortega, Rojas, 2006). Donada la cronologia del Camp de l'Abadia, tant podríem estar parlant d'un assentament de plana tardoibèric—del tipus que hem comentat més amunt, com Fellines, Camp del Bosquet o la Muntanyeta o, més adequadament per proximitat geogràfica, Can Pons, a Arbúcies (Font *et alii*, 1994), o Can Castells, a Vidreres (Frigola 2009)—, com del període més reculat d'una hipotètica vil·la romana, com les que s'han documentat a Vilablareix, Bell-lloc del Pla (Girona) o Montfullà (Bescanó), per citar els exemples més propers. Finalment, a tall de paral·lel, cal remarcar la sitja romana de Fornells de la Selva (Burch *et alii*, 1992), una troballa aïllada i amb una cronologia de finals del segle I dC, una mica més tardana que les més recents del Camp de l'Abadia.

En tot cas, les troballes del Camp de l'Abadia denoten una activitat agrícola que podria haver estat esperonada a partir de la fundació de la veïna ciutat romana de Gerunda a la primera meitat del segle I aC i per la proximitat, de bell nou, del Camí d'Hèracles, la posterior Via Augusta. Sigui com sigui, l'existència d'aquest jaciment és un testimoni més del creixement de l'explotació del territori que es va produir entre finals de l'època ibèrica i inicis de l'època romana al pla de Girona i a la plana de la Selva, un procés històric fins ara molt mal conegut i que tot just comencem a dilucidar, i que va tenir continuïtat més enllà, fins a època imperial.

BIBLIOGRAFIA

AUTORS DIVERSOS (2001) *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1: El sector de l'antiga església parroquial*. Girona: Ajuntament de Sant Julià de Ramis-Diputació de Girona-Universitat de Girona.

AUTORS DIVERSOS (2006) *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 2: el Castellum*, Girona: Ajuntament de Sant Julià de Ramis-Diputació de Girona-Universitat de Girona.

AGUSTÍ, B.; BURCH, J.; MERINO, J. (1995) *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis. Anys 1991-1993*. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. (Sèrie Monogràfica; 16)

ALBERCH, X.; BURCH, J. (coord.) (2002) *Història del Gironès.* Girona: Diputació de Girona.

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. (2009) "Prehistòria recent i antiguitat a Aiguaviva i Fornells de la Selva: les troballes arqueològiques a les obres del TGV". *Quaderns de la Selva,* 21.

BURCH, J.; CARRASCAL, C.; CASELLAS, L.E.; MERINO, J; NAVARRO, N. (1992) "Excavacions a la variant-est de Girona: la sitja romana de Fornells". *Quaderns de la Selva*, 5, p. 21-29.

CASAS, J.; SOLER, V. (2008a) "La Muntanyeta (Viladamat, Alt Empordà)". A: *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. L'Escala-Empúries, p. 211-215.

CASAS, J.; SOLER, V. (2008b) "Les sitges ibèriques de Saus II o Camp d'en Dalmau". A: *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. L'Escala-Empúries, p. 91-98.

FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, J.M.; TURA, J. (1994) "Can Pons (Arbúcies). Una nova aportació al coneixement del poblament antic del Montseny". *Quaderns de la Selva,* 7, p. 131-141.

FRIGOLA, J. (2009) "El jaciment de Can Castells". *El Rec Clar. Revista de Vidreres,* núm. 46, p. 4-7.

MARTÍN, A. (1981) "El taller de ceràmiques emporitanes de Fellines". *Estudi General,* núm. 1, p. 37-49.

MARTÍN, A. (1994) "Els antecedents ibèrics de la ciutat de *Gerunda"*. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins,* XXXIII, p. 89-108.

NOLLA, J.M.; CASAS J. (1984) *Carta Arqueològica de les comarques de Girona. El Poblament d'època Romana al NE de Catalunya*. Girona: Centre d'investigacions Arqueològiques de Girona.

ORTEGA, D.; ROJAS, A. (2006) *El camp de sitges de Can Serra. Un jaciment ibèric i alt medieval*. Girona: Universitat de Girona. (Estudis Arqueològics; 7)

PONS, E. (1984) *L'Empordà. De l'edat del bronze a l'edat del ferro*. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. (Sèrie Monogràfica; 4)

PONS, E. (dir.) (2002) *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (Excavacions 1990-1998)*. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. (Sèrie Monogràfica; 21)